

Charles **GUIGNEBERT**

CREȘTINISMUL ANTIC

Traducere și note de Alexandru GAFTON

ediție on-line, revăzută, 2015

Charles Guignebert, *Le christianisme antique*,
Ernest Flammarion, Paris, 1921

Cuprins

INTRODUCERE / 13

- I. – Dificultatea de a defini *religia*; necesitatea de a insista asupra analizei religiilor pozitive.
– În ce consistă greutățile. – În ce fel, într-o societate evoluată, *straturile religioase* corespund *straturilor sociale*. – Caracterul sincretic al religiei populare; activitatea sa. – Exemple luate din viața creștinismului. – *Endosmoza* între religii diferite stabilite pe același teren social. – Cum poate apărea din aceasta o nouă religie.
- II. – *De ce studiul istoriei creștinismului nu este mai avansat*. – Cauze externe și cauze interne. – Informația defectuoasă și probleme greșit puse multă vreme. – Confuzia provocată de către confesionaliști și de polemisti. – Puncte de vedere actuale.
- III. – Cum se înfățișează creștinismul privirii istoricului, în ansamblu.

CAPITOLUL I – INIȚIATIVA LUI ISUS / 34

- I. – *Originile evreiești ale creștinismului*. – Isus Nazarineanul; insuficiența informației asupra lui. – De ce și cum *legenda* sa înlocuiește repede *istoria* sa. – *Paradosis*-ul și sursele Evangheliilor noastre. – Cum au fost compuse aceste Evanghelii. – Cum a umplut credința lacunele acestora. – În ce fel se pune problema *ridicării* lui Isus.
- II. – *Mediul din care a apărut Isus*. – Țara evreiască și vecinii săi imediați; enorma materie religioasă disponibilă pentru un nou sincretism. – Formația complet evreiască a lui Isus. – Lumea palestiniană în vremea lui Irod cel Mare. – Sacerdoțiul și cultul; scribii și legalismul; poporul și religia vie. – Așteptarea mesianică. – Caracteristici proprii ale iudaismului galileean.
- III. – *Principiul ridicării lui Isus*: speranța mesianică. – Relația lui Isus cu Botezătorul. – Temele predicăției sale: venirea *Împărăției* și *pocăința*. – S-a crezut el Mesia? – Înțelesul denumirilor evanghelice: *Fiul lui Dumnezeu*, *Fiul lui David*, *Fiul Omului*. – Diverse dificultăți și asemănări: Isus profet evreu.

CAPITOLUL II – EȘECUL LUI ISUS / 52

- I. – *Certitudinea acestui eșec*. – Cauzele sale: Isus nu vorbește nici poporului, nici cărturarilor, nici preoților într-un limbaj convingător. – Drumul la Ierusalim și moartea lui Isus. – O prevăzuse?
- II. – *Împrăștierea Apostolilor*. – În ce fel *credința în învierea* lui Isus le trezește curajul. – Din ce fenomene decurge această credință. – Consecințele sale privind constituirea christologiei primitive și nașterea creștinismului.
- III. – *Reorganizarea credinței discipolilor*. – Ideea apropiatei *întoarceri* a lui Mesia Isus. – Șansele slabe ale succesului doctrinei apostolice. – Ce-i asigură supraviețuirea: transplantarea pe teren grecesc.

CAPITOLUL III – OPERA APOSTOLILOR / 62

- I. – Apostolii sînt palestinieni; perspectiva lor. – Există evrei în afara Palestinei: *diaspora*. – Cum s-a constituit. – Organizarea comunităților sale. – Propaganda sinagogilor sale. – Cum au ajuns acestea să concrească cu elenismul. – Spiritul prozeliților lor: *prin ce este acesta propice discursului creștin*.

II. – *Sincretismul diasporei*. – *Mandaismul* Mesopotamiei. – *Hypsitienii și sabazienii* Frigiei. – *Nazoreii* din Epiphani și Perea. – Avantajele pe care le-au oferit creștinismului aceste secte.

III. – *În ce fel are loc trecerea* credinței apostolice pe terenul *diasporei*; povestirea din *Fapte*. – Barnaba în Antiohia. – Caracterul obscur și realmente slab al influenței apostolilor palestinieni.

CAPITOLUL IV – MEDIUL PAULINIC / 75

I. – *Tars*. – Școlile sale și strălucirea acestora. – *Educația intelectuală a lui Paul*. – Cum devine apostol al lui Isus Christos. – Temperamentul său. – În ce măsură este el original. – Elementele doctrinei sale: importanța problemei.

II. – *Zei mîntuitori ai Orientului elenistic*. – Prin ce se aseamănă și cum se combină ei. – Mitul morții și al învierii lor anuale. – Originea și sensul său prim. – Aplicație la Mithra, Osiris, Tamuz, Adonis. – Drama vieții și morții zeului.

III. – *Interpretarea metafizică a acestor povestiri divine*: ele simbolizează misterul destinului uman. – Necesitatea, pentru om, de a se asocia la destinul zeului salvator spre a dobîndi viața veșnică. Cum se operează această asociere. – Botezul de sînge și masa de comuniune: *tauroboliul* și banchetul la masa zeului. – Actul de a-l mânca pe zeu. – Asemănarea acestor rituri cu Botezul și Euharistia creștinismului. – Soteriologia misterilor și soteriologia lui Paul.

IV. – *A cunoscut Paul misterii?* – Religia din Tars: Baal-Tarz și Sandan. – Alte misterii. – Ipoteze și verosimilități. – Influențe religioase suferite de Paul la Tars. – Influențe filosofice. – Caracteristici ale iudaismului din Tars. – Paul este bine pregătit pentru rolul său de apostol al creștinismului la străini prin tripla sa calitate de grec, de evreu și de roman.

CAPITOLUL V – FORMAȚIA CREȘTINĂ A LUI PAUL / 93

I. – *Paul a primit o educație creștină*; este dificil să o precizăm. – În ce fel procedeele sale dure față de creștini îi pregătesc pe nesimțite convertirea. – El nu a suferit influența apostolilor, ci pe aceea a unei comunități „eleniste”.

II. – *Credința acestei comunități*. – Cum se răspîndește aceasta de la Ierusalim, modificînd credința apostolică. – Biserica din Antiohia. – Importanța și spiritul ei. – *Christologia* sa: noțiunea de *Domnul Isus*. – Rolul acesteia la Paul. – Originea sa elenică. – Cultul și prezența Domnului în comunitatea paulinică. – *Soteriologia* comunității „elenice” primitive și *soteriologia* paulinică.

III. – *Mecanismul probabil al convertirii lui Paul*. – Cum și l-a reprezentat el însuși. – Ce trebuie să fi fost în realitate. – Cum îi provoacă aceasta apostolatul și îi determină sensul.

CAPITOLUL VI – OPERA APOSTOLULUI PAUL / 107

I. – *Paul este independent de apostolii palestinieni*. – Prima sa poziție față de ei. – Cum îi orientează Barnaba activitatea. – Viața sa de misionar.

II. – Învățăturile pe care le aduce. – *Problema primirii ne-evreilor în cadrele noii religii.* – În ce fel determină soluția sa mesianismul creștin să devină o religie originală. – Christologia lui Paul acționează în același sens. – În ce fel concepe el persoana și rolul lui Christos. – Mintuitorul este Fiul lui Dumnezeu; răscumpărarea. – Prin ce este această doctrină o *gnoză*.

III. – *Influența habitudinilor de ritual ale străinilor convertiți* asupra botezului și a euharistiei paulinice. – *În ce măsură este Paul fondatorul creștinismului.*

CAPITOLUL VII – CREȘTINISMUL, RELIGIE AUTONOMĂ / 116

I. – *Influențele elenice* nu puteau fi evitate de către religia creștină. – Curentul ioinic. – Rezistențele iudeo-creștine la paulinism și la ioinism. – Cum au fost depășite puțin câte puțin. – *Separarea dintre Lege și religie.* – Separarea Bisericii și a Sinagogii. – Situația în pragul secolului al IV-lea.

II. – *Terenul greco-roman.* – Temele metafizicii școlare. – Mișcarea spiritelor, sub aspect religios, între secolele I și IV. – Religia romană oficială și sentimentul religios. – Puseul Orientului. – Sincretismul individualist al secolului al III-lea. – *Creștinismul se prezintă ca o religie orientală* și se adresează individului. – El dezaprobă sincretismul, dar aceasta nu-i decît o aparență. – Cum este el însuși sincretism. – Întîlnirea sa cu filosofia.

III. – *Influența culturii elenice împinge religia în două direcții diferite.* – Transformarea creștinismului în filosofie revelată și perfectă. – Înflorirea *gnozelor*. – Rolul *ereziei* în evoluția doctrinei. – Acțiunea ritualismului păgîn.

IV. – *Înfățișarea creștinismului la începutul secolului al IV-lea.* – Este o religie autonomă și ostilă iudaismului. – *Regula credinței.* – Biserica și Bisericile. – Exclusivismul creștin.

CAPITOLUL VIII – FONDAREA ȘI ORGANIZAREA BISERICII / 137

I. – *Christos nici n-a fondat, nici n-a voit Biserica.* – Apostolii galileeni nu par, nici ei, a se gândi la aceasta. – Tăcerea textelor evanghelice. – Legenda întîietății lui Petru. – Fără a vrea, apostolii au pregătit Biserica. – Corpul credincioșilor și Biserica lui Dumnezeu. – Ce știe Paul înainte de orice organizare ecleziastică. – Cum se impune necesitatea unei astfel de organizări. – Ideea de Biserică la începutul secolului al II-lea.

II. – *Originea Bisericilor regionale.* – Modelele pe care acestea le urmează pentru a se organiza. – Asociații păgîne și sinagogi. – Necesitatea creează funcțiunile. – Viteza de mișcare. – Diferite acțiuni care favorizează instalarea unui cler și apariția episcopatului.

III. – *Episcopatul monarhic.* – Originile sale. – Dispariția episcopatului plural; cauze. – Apărarea împotriva ereticilor și respectul pentru tradiția apostolică. – Episcopul, președinte al *presbyterion*-ului. – Teoria lui Ignatius. – Cauzele exterioare care favorizează împlinirea sa. – Listele episcopale.

IV. – *Alegerea episcopului.* – Condiții de eligibilitate. – Puterile episcopului. – Limitele acestora. – Rezistențe în cadrul clerului. – Constituirea de *ordo clericalis*. – Gradele sale. – Distincția – la nivelul poporului creștin – a clericului de laic.

V. – *Ideea catolică de Biserică.* – Principalele sale componente. – Rolul Bisericilor apostolice. – Poziția unică a Bisericii de Roma. – Biserica în pragul secolului al III-lea.

CAPITOLUL IX – ÎNTEMEIEREA DOCTRINEI ȘI A DISCIPLINEI / 155

- I. – *Cum se ajunge creștin la începutul secolului al II-lea: botezul; trăsăturile și sensul său.* – Speculațiile christologice; trei *tipuri* principale: *paulinism, ioanism, docetism.* – Tendința comună. – Ce devine ea în masa credincioșilor. – Exigențele morale ale religiei. – Viața rituală.
- II. – *Evoluția ritualismului;* acesta complică intrarea în Biserică. – *Catehumenatul și disciplina arcana.* – Instituția catehumenatului. – *Competenții.* – Complicarea rituală a botezului.
- III. – *Evoluția credinței.* – Dubla influență ce domină această evoluție: a celor simpli; a filosofilor. – *Himera fixității și a regulei de credință.* – Istoric. – În ce fel se pune problema Trinității. – Evoluția sa în secolul al II-lea. – Rezistența la evoluția dogmatică: ebioniți și alogi.
- IV. – *Evoluția vieții ecleziastice.* – Viața credinciosului tinde să se ritualizeze. – Originile *messei.* – Sensul pe care tinde să-l îmbrace euharistia. – *Transsubstanțierea.*
- V. – *Penitența:* caracterul său. – Reglementarea sa rituală este încă elementară. – Nu există alte sacramente la începutul secolului al III-lea. – Concluzie.

CAPITOLUL X – CONFLICTUL CU STATUL ȘI CU SOCIETATEA / 172

- I. – În ce fel limitează acest conflict șansele creștinismului. – *Responsabilitățile.* – Refuzul creștinilor și exigențele *Statului.* – Opoziția între creștinism și *Societate.* – Opinia curentă asupra creștinilor. – Importanța sa practică.
- II. – *Punctul de vedere al Statului* se afirmă în secolul al III-lea: identificarea creștinismului cu anarhismul. – Principii persecutori. – De ce nu au avut succes persecuțiile. – Cum se pregătește schimbarea înfățișării Statului și a Societății. – *Compromisul constantinian* și edictul de la Milan. – Cauzele sale. – Condițiile sale și instabilitatea lor funciară.
- III. – *Concesiunile Bisericii.* – Limitele acestora. – De ce nu putea fi durabilă poziția adoptată de către Constantin. – Biserica și Statul la sfârșitul secolului al IV-lea. – Sfârșitul păgânismului. – Rezistența aristocrației; de ce și cum cedează aceasta. – Rezistența lumii intelectuale. – Rezistența țăranilor; creștinismul lor aparent.

CAPITOLUL XI – SENSUL TRIUMFULUI / 189

- I. – *Prețul victoriei creștinismului.* – Biserica este cea victorioasă. – Încheierea organizării clericale. – Dezvoltarea sacerdotalismului și a teologiei. – Disputele doctrinare și ortodoxia. – Sincretismul de fond și împrumuturile de formă. – Acțiunea celor simpli. – Monahismul; rolul său. – Primele etape ale evoluției creștine: contraste și continuitate.
- II. – *În ce fel s-a materializat prima speranță creștină.* – Consecințele operațiunii. – În ce fel le agravează triumful. – Nu este decît o aparență. – Responsabilitatea Bisericii. – Ea devine unul dintre aspectele Statului roman. – În secolul al V-lea îl moștenește. – Avantaje materiale și inconveniente spirituale. – În ce fel s-a implantat în Biserică ideea și faptul unei distincții între *credincios și perfect;* importanța practică a acestei idei.

III. – *Triumful privit din punctul de vedere al istoriei religiilor.* Occidentul față în față cu creștinismul primar. – În ce fel a reprezentat cel din urmă un sincretism ieșit din nevoile religioase ale Orientului. – Concurenții: Mithra; – neoplatonismul; – maniheismul.

IV. *Cele trei religii în secolul al IV-lea.* – Asemănările lor. – Inferioritatea practică a neoplatonismului. – Poziția mai bună a maniheismului. – De ce l-a proscris Statul roman. – De ce Biserica i-a putut ține piept. – De ce s-a ridicat Biserica pe seama lui. – Persistența neoplatonismului și a maniheismului, după victoria creștinismului. – Acțiunea lor în viitor.

CONCLUZIE / 213

Impresii de ansamblu care decurg din studiul nostru. – *Caracterul esențialmente oriental al creștinismului.* – Materialele compozite care l-au edificat în Orient. – *Primul sincretism creștin:* doctrina mântuirii. – Ce-i asigură superioritatea asupra realizărilor religioase analoge. – Instalarea sa pe teren elenic. – Consecințe: pătrunderea metafizicii grecești în doctrină. – *Al doilea sincretism:* constituirea dogmaticii. – Opera alexandrinilor. – Realismul dogmelor pentru occidentali. – În ce fel sînt incapabili occidentalii să-l înțeleagă.

„Nu mă interesează dacă ceea ce ai văzut ți-a făcut plăcere; îmi este destul să știu că acela este adevărul. Știința nu se îngrijește să placă sau să displacă. Ea este inumană. Nu ea, ci poezia este cea care farmecă și mîngîie. Iată de ce poezia este mai necesară decît știința”.

(Anatole FRANCE)

În venerata memorie a Maestrului meu,

PAUL GUIRAUD

Charles Guignebert (1867-1939), elev al lui Ernest Renan, a fost profesor de istorie a creștinismului antic și medieval, la Sorbonna, între anii 1906 și 1937.



Precum celebrul său contemporan, Alfred de Loisy, își propune să studieze istoria creștinismului din perspectivă strict științifică, lăsând deoparte perspectiva teologică, conform căreia creștinismul este o religie aparte, revelată.

Încercînd să afle cum se poate face istoria științifică a apariției și evoluției creștinismului, în cadrele istoriei generale a religiilor și civilizațiilor, și punîndu-și în practică principiul „chercher pour savoir et savoir pour comprendre”, Charles Guignebert va adopta instrumentele cercetării istorice, centrîndu-se pe cercetarea izvoarelor spre a le selecta pe cele de încredere, privindu-le cu circumspecție pe cele mai puțin credibile, căutînd evenimentele spre a distinge între cele verosimile, cu oarecare grad de certitudine, și cele neverosimile, urmărindu-le în evoluția lor diacronică și cauzală. Punînd în față perspectiva științifică, el va respinge apelul la apologetică, urmărind doar faptele și critica lor, cu obiectivitatea, imparțialitatea și neutralitatea omului de știință. Totodată, însă, este prudent față de goana după certitudini, arătînd că răul se află în tradiția neverificată, în afirmația care se impune prin receptare necritică, în acoperirea superficială a golurilor. În plus, Charles Guignebert observă că, adeseori, este benefică pentru știință recunoașterea limitei, a faptului că asupra cutărei chestiuni –cel puțin deocamdată– nu se pot ști cele necesare, deoarece este preferabil a ști cu certitudine că nu știm, faptului de a avea certitudini greșite.

*

Adresată tuturor celor interesați de prima perioadă din istoria creștinismului, lucrarea încearcă să discearnă asupra problematicii acestei teme din perspectivă istorică, apelînd la argumente științifice, cîntărindu-le cu obiectivitate, și judecînd lucrurile din multiple perspective, dominate de spiritul neopozitivist al epocii.

*

În încercarea de a face istoria creștinismului antic, autorul pătrunde în lumea și în mediul care l-a generat, încearcă să observe documentat toate conexiunile acestuia, sursele și evoluția acestora, și continuă prin a face deconstrucția christologiei și a ecclesiologiei tradiționale. Dacă procedînd astfel, și în urma travaliului său de a ști pentru a înțelege, rafinînd și refăcînd o istorie căreia îi reconfigurează accentele, Charles Guignebert devine precum unul dintre oamenii din șirul celor pe care îi prezintă în lucrarea sa, rămîne să hotărască fiecare cititor.